

Kudüs'te İlk Osmanlı Vakıf Eseri: İsfahan Şah Hatun Medresesi ve Vakfı*

Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 22 Temmuz 2024 Kabul Tarihi: 13 Aralık 2024

✉ **Abdullah Çakmak**

Doç. Dr. / Assoc. Prof.

Afyon Kocatepe Üniversitesi / University of Afyon Kocatepe

İlahiyat Fakültesi / Faculty of Theology

<https://ror.org/03a1crh56>

<https://orcid.org/0000-0002-9246-3373>

acakmak1634@gmail.com

Öz

Kudüs, 1517 ilâ 1917 yılları arasında Osmanlı Devleti tarafından yönetildi. Kudüs'ün Müslümanlar tarafından kutsal sayılması Osmanlı Devleti'nin bu dört asırlık yönetimindeki sosyal politikalarına doğrudan yansdı. Bu kapsamda Müslümanların müreffeh bir yaşam sürmeleri için şehirde mevcut bulunan vakıf eserler yaşatılmaya devam etti ve ayrıca vakıflar aracılığıyla yeni eserler inşa edildi. Ancak Osmanlılar tarafından Kudüs'te inşa edilen ilk vakıf eseri 1517 senesinin daha öncesine uzanmaktadır. Çandarlı İbrahim Paşa'nın eşi İsfahan Şah Hatun 1437 senesinde Kudüs Harem-i Şerifi'nde bir medrese inşa ettirmiştir. Medrese, Osmaniyye, Hanım Hatun ve İsfahan Şah Hatun isimleriyle tanınmaktadır. Osmanlı Devleti tarafından Kudüs'te görev yapan Hanefi müftülerin bu medresedeki müderrisler arasından atanması medreseyi ayrıcalıklı kılmaktadır. İsfahan Şah Hatun, bu medrese için kurduğu vakfa temlik yoluyla edindiği 33 köy ve 1 mezrayı akar olarak tahsis etmiştir. 15. yüzyılda kurulan medresenin asırlar boyunca ilmî faaliyetlerini sürdürmesinde bu zengin vakıf akarlar etkili olmuştur. Bu çalışma Kudüs'teki ilk Osmanlı vakıf eseri olan İsfahan Şah Hatun Medresesi için kurulan vakfın tarihî serencamını ortaya koymayı amaçlamaktadır. İsfahan Şah'ın kimliğine ilişkin literatürde yer alan tartışmalara değinildikten sonra vakfiyesinden hareketle vakfın gelir ve giderleri tespit edilmiştir. Ayrıca arşiv belgelerine yansdığı şekliyle vakfa yönelik müdahaleler ve bu müdahalelere karşı verilen mücadeleler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kudüs, İsfahan Şah Hatun, Medrese, Vakıf.

* Bu makale CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The First Ottoman Waqf Building in al-Quds: Isfahan Shah Khatun Madrasah and Waqf*

Research Article

Received: 22 July 2024 Accepted: 13 December 2024

Abstract

Al-Quds was ruled by the Ottoman State between 1517 and 1917. The fact that al-Quds was considered sacred by Muslims was reflected in the social policies of the Ottoman State during these four centuries of rule. In this context, to ensure that Muslims can live prosperous lives, existing waqf buildings in the city were maintained, and new buildings were constructed through waqfs. However, the first waqf building constructed by the Ottomans in al-Quds predates the conquest in 1517 by a significant margin. Isfahan Shah Khatun, the wife of Çandarlı İbrahim Pasha, established a madrasah in 1437 in al-Quds' al-Haram al-Sharif. The madrasah is known by several names, including Osmaniyyah, Hanim Khatun, and Isfahan Shah Khatun. The appointment of Hanafi muftis in al-Quds by the Ottoman State from among the mudarrises of this madrasah adds to its significance. Isfahan Shah Khatun allocated 33 villages and one hamlet to the waqf she established for this madrasah. Founded in the 15th century, the madrasah continued its scholarly activities for centuries, supported by these generous endowments. This study aims to uncover the historical journey of the waqf established for the Isfahan Shah Khatun Madrasah, the first Ottoman waqf building in al-Quds. After examining the debates in the literature regarding the identity of Isfahan Shah, the income and expenditures of the waqf are determined based on its waqfiyyah. Additionally, the interventions in the waqf and the resistance to these interventions, as reflected in archival documents, are discussed.

Keywords: Ottoman State, al-Quds, Isfahan Shah Khatun, Madrasah, Waqf.

---

* This article is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Summary

Al-Quds is an ancient city with a history spanning over five thousand years. The city, regarded as holy by Muslims, Christians, and Jews, was captured by Muslims in 638. Aside from the Crusader occupation from 1099 to 1187, Muslim rule in the city lasted for nearly twelve centuries until 1917. During this period, all Islamic states that ruled al-Quds ensured that the city remained a peaceful place where all three faiths coexisted harmoniously. Additionally, numerous buildings were constructed through waqfs to ensure that Muslims could lead prosperous lives. In particular, magnificent structures such as the Dome of the Rock and Masjid al-Aqsa, along with mosques, madrasahs, zawiyahs, and fountains built in and around al-Quds' al-Haram al-Sharif, became integral to the daily lives of Muslims. The Ottoman State, which represented the last four centuries of Muslim rule in al-Quds, safeguarded the waqfs established by earlier Islamic states and continued their services. Additionally, there were newly constructed waqf buildings that demonstrate the Ottoman State's commitment to supporting the Muslim community in al-Quds. However, what stands out is that the Ottoman understanding of ownership in al-Quds through waqfs dates back to before the conquest. In this context, Isfahan Shah Khatun, the wife of the Ottoman grand vizier Çandarlı İbrahim Pasha, established a madrasah in 1437 between the Ashrafiye Madrasah and the Mathara Gate in al-Quds' al-Haram al-Sharif.

The madrasah established by Isfahan Shah Khatun is known by several names: Osmaniyyah Madrasa, Hanim Khatun Madrasah, and Isfahan Shah Khatun Madrasah. The appointment of Hanafi muftis in al-Quds by the Ottoman State from among the mudarrises of this madrasah adds to its significance. Isfahan Shah Khatun allocated thirty-three villages and one hamlet to the waqf she established for this madrasah. Accordingly, there is one village in İznik, nine villages in Gereede, three villages in Hayrabolu, six villages in Taşabad, three villages in Sonisa, and eleven villages along with one hamlet in Nıksar. These estates are Hasbeyli in İznik; Çayviran, Avşar, Kancaaliler, Kabaklar, Geçidler, Sungurlar, Dümenler, Timurceli and Eycikler in Gereede; Karagör, Şalgamlu, Yörgüçlü in Hayrabolu; Belegi, Keydogan, Taroma, Melal, Timurtas, Timurtas, Kuruçay in Taşabad; Erak, Bozyaka, Yenice in Sonisa; and the villages of Ismen, Bidze, Ladicak, Bozköy, Elis, Kemkez, Ohtab, Yaroba, Morlagan, Yolaltı, Dutlu and the hamlet of Kuruköprü in Nıksar. Thanks to these generous endowments, the madrasah was able to endure for centuries and continue its educational activities without interruption.

The administrative staff of the waqf included a trustee who served as the waqf administrator (mütevelli), a clerk (katib) responsible for recording the income and expenses, and four receivers (cabi) tasked with collecting the rental income of the waqf. The presence of four cabi in charge of the waqf was related to the fact that its assets were located in regions widely dispersed across Anatolia and Rumelia. Furthermore, the distance of the waqf assets from al-Quds, where the madrasah was located, led to challenges in transporting the waqf revenues to the madrasah. According to the conditions established by Isfahan Shah Khatun in her waqf, the waqf administrators addressed these challenges and upheld the regulations of the waqf. In particular, they prevented interventions by other waqf administrators and tenants (mültezim) that could affect the waqf assets. Additionally, the Isfahan Shah Khatun Madrasah Waqf provided employment opportunities for the people of al-Quds, benefiting members of the city's elite families, such as the Decani, Lutfi, and Fityani families. The Decanis, who are descendants of the Prophet Muhammad, held many positions within the waqf at the Dome of the Rock, as well as the role of sheikh at the Prophet Dawud Zawiyah. The Decanis also held the position of juzhan (cuzhan) at the Isfahan Shah Khatun Madrasah for many years. From the 16th century onwards, the Hanafi muftis officially appointed in al-Quds were selected from the Hanafi mudarrises of the Osmaniyyah Madrasah, a position that became monopolized by the Lutfi family. Particularly in the 18th century, members of the Lutfi family also held the positions of trustee, supervisor, and sheikh of the Isfahan Shah Khatun Madrasah. By the end of the 18th century, these duties were transferred to the Fityani family.

The service personnel of the Isfahan Shah Khatun Waqf included a mudarris who received 6 silver coins (akce) per day, fifteen juzhan who each received 2 silver coins, a dotter who earned 2 silver coins per day for guarding the juz, and an Ikhlas reader (ihlashan) who received 10 silver coins per day. Additionally, the Isfahan Shah Khatun Madrasah Waqf was allocated to support the students studying at the madrasah, the janitors (bevvab) and watermen (saka), as well as the poor of al-Quds.

Giriş

Vakıflar dinî, ilmî, sosyal ve iktisadi alanlarda sağladıkları hizmetlerle İslâm medeniyetinin önemli kurumları arasında yer almaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de ve Hz. Peygamber'in sünnetinde yardımlaşmanın teşvik edilmesi vakıf kurma hususunda Müslümanlara rehber olmuştur. Hulefâ-yi Râşidîn döneminden itibaren bilhassa Arap coğrafyasında kurulan vakıflar İslâmiyet'in genişlemesiyle birlikte Anadolu, Balkanlar, Kafkaslar ve Kuzey Afrika gibi farklı bölgelere yayılmıştır. 14. yüzyılda tarih sahnesine çıkan Osmanlı Devleti, bu yüzyıla kadar çeşitli İslâm devletlerinin oluşturduğu vakıf kültürünü sahiplenmiştir. Ayrıca hâkim olduğu topraklarda kurduğu yeni vakıflarla bu kültürün gelişmesine katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti tarafından kurulan vakıflar incelendiğinde kendi yönetiminde olmayan bazı şehirlerde de birtakım vakıf faaliyetleri yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bu şehirlerin başında ise kutsal mekânlara sahip olması dolayısıyla Mekke, Medine ve Kudüs gelmektedir. Nitekim Osmanlı Devletinin 1517 yılında Memlûklerden ilhak etmeden önce bu kutsal beldelere ilgi gösterdiği bilinmektedir. Bu kapsamda I. Bayezid (1389-1402), I. Mehmed (1413-1421), II. Murad (1421-1451), II. Mehmed (1451-1481) ve II. Bayezid (1481-1512) tarafından kurulan vakıflarda Haremeyn'e surre tahsisatı bulunmaktadır. Bunlar arasında II. Murad'ın surre tahsisatı Mekke ve Medine'den ayrı olarak Kudüs ve Halilürrahman şehirlerini de kapsamaktaydı. Dolayısıyla ilhak öncesinde Osmanlı sultanlarının kutsal beldelere olan ilgilerinin surre tahsisatıyla gerçekleştiğini ifade etmek mümkündür.¹

Müslümanlara hizmet sunulması maksadıyla Osmanlıların kutsal beldelerde ilk müstakil vakıf kurma girişimi Molla Fenârî (ö. 834/1431) ile başlamıştır. Osmanlıların ilk şeyhülislamı olarak bilinen Molla Fenârî, 1419 yılı hac dönüşünde Kudüs'ü ziyaret etmiş ve Harem-i Şerif'in kuzey revakında bulunan bir medreyi satın almıştır. 1430'daki ikinci hac dönüşünde ise Bursa'ya vardığında kendisine ait Kütahya'daki dört köyün gelirlerini medresesine vakfetmiştir.² Bu çalışmanın konusu olan İsfahan Şah Hatun'un 1437 yılında Kudüs'te inşa ettiği medrese ise Osmanlıların

¹ Abdullah Çakmak, *19. Yüzyılın Başlarında Kudüs* (İstanbul: İlem Yayınları, 2020), 108.

² Molla Fenârî olarak tanınan Mehmed b. Hamza'nın hicrî 833 (1430) senesine ait Arapça vakfiyesinde Toloniyye adıyla meşhur olan medreye Kütahya'ya bağlı Elmaağacı, Eynegazi, Süleoğlanı ve Evregir köylerini akar olarak tahsis ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Vakfiyeler Evrakı [EV. VKF]*, No. 19, Gömlek No.6'dan naklen Mustafa Bilge, "Awqaf of a Madrasa in Jerusalem",

kutsal beldelerde gerçekleştirdiği ilk imar faaliyeti olarak öncekilerden ayrılmaktadır. Dolayısıyla İsfahan Şah Hatun'un kim olduğu, Osmanlı Devleti ile irtibatının neye dayandığı, Kudüs'te medrese inşa etmesinin nedenleri, medresenin Kudüs Müslümanlarına hizmet sunması için hangi tedbirleri aldığı gibi soruların cevaplanması önem arz etmektedir.

Memlük tarihçilerinden Uleymî'nin (ö. 928/1522) kroniği, İsfahan Şah Hatun'un Kudüs'te inşa ettiği medreseyi "Osmaniyye Medresesi" başlığı altında kısaca tanıtmakla yetinir. Uleymî ayrıca, Memlük dönemindeki âlimlerin hayatlarını anlatırken bu âlimlerden Osmaniyye Medresesi ile ilişkisi olanlara da değinir.³ Kudüs'teki kitâbeleri konu edinen çalışmasında van Berchem, Osmaniyye Medresesi'nin kitâbesini yayımlayarak burada yer alan bilgilerden hareketle İsfahan Şah Hatun'un kimliği üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunur.⁴ Burgoyne, Memlük Kudüs'ündeki mimari eserleri incelediği çalışmasında Osmaniyye Medresesi'nin mimari özellikleri üzerinde durur.⁵ Burak'ın Osmaniyye Medresesi'ni ele aldığı çalışma, medresenin 15 ilâ 18. yüzyıl arasında Kudüs'te icra ettiği fonksiyona değinmektedir. Bu doğrultuda Osmanlı taşrasında aynı dönemde faaliyete başlayan Osmaniyye ile Fenariyye medreseleri Osmanlı Hanefî okulunun temsilci kurumlarıdır. Şafiî nüfusun yoğun olarak yaşadığı Kudüs'te Osmaniyye Medresesi'ne atanan Hanefî müftüler Osmanlı hanedanının ülke genelinde uyguladığı Hanefî okulunun içeriğini düzenlemede etkin rol oynamışlardır.⁶

Kudüs'teki Osmaniyye Medresesi ile ilgili literatür taramasında ulaşılan kaynakların daha çok medresenin banisinin kimliğinin tespitine ve medresenin Kudüs'teki fonksiyonuna odaklandıkları görülmektedir. Dolayısıyla İsfahan Şah Hatun'un Kudüs'te inşa ettiği medreseye ait vakfın tarihi serencamını konu edinen bu çalışma, literatürdeki çalışmalardan bu yönüyle ayrılmaktadır.

1. İsfahan Şah Hatun Kimdir?

İsfahan Şah Hatun'un Kudüs'teki medresesine ait hicrî 833 (m. 1430) tarihli vakfiye ile hicrî 840 (m. 1437) tarihli kitâbe günümüze kadar

Palestine 1: Jerusalem The Third International Conference on Bilad Al-Sham (Amman: University of Jordan/Yarmouk University, 1983), 27-33.

³ Mucîrüddin el-Hanbelî el-Uleymî, *el-Ünsü'l-celil bi-tariki'l-Kuds ve'l-Halil* (Amman: Mektebetü'l-Muhtesib, 1973), 2/36.

⁴ Max van Berchem, *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicum (ii): Syrie du Sud, Jerusalem "ville," Memoires* (Cairo: IFAO, 1922), 322-323.

⁵ Michael Hamilton Burgoyne, *Mamluk Jerusalem: An Architectural Study* (London: World of Islam Festival Trust, 1987), 544-547.

⁶ Guy Burak, "Dynasty, Law, and the Imperial Provincial Madrasa: The Case of al-Madrasa al-'Uthmaniyya in Ottoman Jerusalem", *Journal Middle East Studies* 45 (2013), 121.

ulaşmasına rağmen onun kimliğiyle ilgili tartışmaların temeli de bu iki kaynaktaki farklılıklara dayanmaktadır. Nitekim vakfiyede kendisinden “*İsfahan Şah Hânım nâm-ı diğer Hânım Hâtûn binti'l-merhûm Edebalı bâ-nazar-ı İznîkî*” olarak bahsedilirken kitâbede “*İsfahan Şah Hatun binti Emir Mahmud el-Osmaniyye*” olarak bahsedilmektedir. Haliyle İsfahan Şah'ın babası olarak zikredilen iki isim onun hangisinin kızı olduğu sorusunu akla getirmektedir.

Turgut, Germiyanoğlu ümerasına ait vakıfları konu edinen çalışmasında İsfahan Şah Hatun'un kimliğine dair bazı bilgiler vermektedir. O, Tavşanlı'ya bağlı Çukurviran köyünün Germiyanoğulları'nın Kütahya'daki ümerasından Çavlu Bey'in torunu Dede bâli tarafından vakfedildiğini ifade ettikten sonra konuyu İsfahan Şah'a getirerek şu açıklamalarda bulunur:

“Dede balı'nın asıl adı İsfahan Şah olan Hanım Hatun isimli kızı Çandarlı İbrahim Paşa ile evlenmiş ve bu evliliğinden Mahmud, Mehmed, Fatma ve Hatice isimli çocukları olmuştur. Oğullarından Mahmud Çelebi, Çelebi Sultan Mehmed'in kızıyla evlenmiş, Bolu'da sancakbeyliği yapmış ve bir süre haçlılarca esir edilmişse de yüklü bir miktar fidyeye karşılığında Edirne-Segedin Anlaşması sırasında kurtarılmıştır. Mahmud Çelebi'nin Bolu'da bir zaviye vakfı olduğu bilinmektedir. Sultanzâde Hanım Sultan'ın Çirmen'deki vakıf köyleri hakkında sınıname kayıtları bulunmakla beraber, köylerin nüfusu ve gelirleri hakkında bilgi mevcut değildir. Vakfiyesi, Allah'a hamd, peygambere salât ile dünya hayatının fâniliği ve ahiret hayatının ebediliği hususlarını edebi bir dille ortaya koyduktan sonra vakfedilen emvâli sıralar. Buna göre; İznik'e bağlı Hasbeyli, Gere de'ye bağlı Çayviran, Avşar, Gonca Aliler, Menkalar, Geçidler, Kabaklar, Sungurlar, Dümenler ve Timurceli Karyeleri, Hayrabolu'ya bağlı Karagür, Şalgamlu ve Yörgüçlü nam karyeler Taşabad Nahiyesi'ndeki Belek Keyogan, Taroma, Melal, Timurtaş, Kuruçay nam karyeleri ve Sonisa'ya bağlı Irak, Bozyaka Yiğit, Kemkez, Ohtab, Yaroba, Morlağan, Yolalı ve Dertlü köyleri ile Kırköprü mezrasını vakfeden Hanım Hatun'un tevliyet ve nezâreti nefesine ve vefatından sonra oğlu Mahmud Çelebi'ye ve aslah-erşed ebnâsına bırakmıştır.”⁷

Turgut'un bu ifadelerini temellendirdiği atıf bilgisi incelendiğinde onun İsfahan Şah'ın vakfiye suretine ulaştığı görülmektedir. Dolayısıyla o, vakfiyede yer alan “*İsfahan Şah Hânım nâm-ı diğer Hânım Hâtûn binti'l-merhûm Edebalı bâ-nazar-ı İznîkî*” ifadesindeki Edebalı'yi

⁷ Vedat Turgut, “Germiyanoğulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3/5 (2017), 41-42.

Dedebali⁸, Hanım Hatun'u ise Sultanzade Hanım Sultan olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Ancak verdiği kaynaklarda İsfahan Şah'ın Germiyanogulları'ndan Çavlu Bey'in torunu Dedebali'nin kızı olduğuna ilişkin bir işaret bulunmamaktadır. Çirmen sancağına ait evkaf tahrir defterinden hareketle bahsettiği Sultanzade Hanım Sultan ise mezkûr defterde açıkça yazdığı üzere Sultan I. Selim'in kızıdır.⁹ Zaten İsfahan Şah'ın Çirmen'de herhangi bir vakıf mülkü de bulunmamaktadır.

Burak, Kudüs'teki Osmanıyye Medresesi hakkındaki çalışmasında İsfahan Şah Hatun'un kimliğine ilişkin bazı tahminlerde bulunmaktadır. Buna göre; medrese kitâbesindeki “*İsfahan Şah Hatun bint Emir Mahmud el-Osmaniyye*” ifadesi İsfahan Şah'ın babasının askeri/idari bir kişi olduğunu akla getirmektedir. Bu doğrultuda İsfahan Şah'ın babası, ilk Osmanlı padişahı Osman'ın kayınpederi Edebali'nin soyundan gelen ve 13. yüzyılın sonları ile 14. yüzyılın başlarında Batı Anadolu'da yaşayan Mahmud'dur. Edebali'den Mahmud'a, oradan da İsfahan Şah Hatun'a kadar uzanan soyun belirlenmesinde ise Hüdavendigar livası tahrir defterleri yardımcı olmaktadır. Buna göre Osman Bey, Bilecik'teki Ede Şeyh Zaviyesi'ne Söğüd kazasına bağlı Kozacı köyü ve Kozca mezraasını vakfetti. Bu yerlerin tasarrufu Orhan Bey zamanında Ede Şeyh'in oğlu Mahmud'a ve Çelebi Mehmed zamanında ise Mahmud'un oğlu Şeyh Mehmed'e geçti. Şeyh Mehmed'den sonra bu vakıf köyler Paşa ve Mahmud adlı iki kişinin tasarrufuna geçti.¹⁰ Dolayısıyla Burak, adı ikinci olarak geçen Edebali'nin torunu ve Mehmed'in oğlu olan Mahmud'un İsfahan Şah Hatun'un babası olduğu ihtimali üzerinde durur.¹¹ Ancak burada o dönemde kullanılmayan “*el-Osmaniyye*” nisbesinin ne anlama geldiğine açıklık getirmek pek de kolay görünmemektedir. Zira 15. yüzyılda “*Osmaniyye/Osmanî*” yerine Anadolu anlamındaki “*Rûmî*” nisbesi kullanılmaktaydı. Ayrıca İsfahan Şah Hatun'a ait vakfiyede böyle bir kullanım söz konusu olmamakla birlikte Edebali'nin Osmanlı hanedanıyla bir kan bağı da bulunmamaktadır.

⁸ Taş'ın, İsfahan Şah Hatun'a ilişkin Sivas Livası Tahrir Defterinde geçen bir vassalede açıkça “Şeyh Edebali” yazmasına rağmen bunu vassaleyî kaleme alan kişinin yanlış yazmasına bağlaması ve İsfahan Şah'ın aslında Dedebali'nin kızı olduğunu iddia etmesi de isabetsiz gözükmektedir. Zira İsfahan Şah Hatun'a ait 1430 tarihli orijinal vakfiyede de babasının ismi açıkça “Edebali” olarak geçmektedir. Bk. Kenan Ziya Taş, “Kudüs Vâkıflarından İsfahan Şah Hatun ve Medresesi”, 2. *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi*, ed. Hatice Oruç v.dğr. (Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019), 1/617-618.

⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri [TK. GM. d]*, No. 384, 27b; Sultan I. Selim'in kızı Hanım Hatun için bk. M. Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992), 33-34.

¹⁰ Ömer Lütfi Barkan-Enver Meriçli, *Hüdavendigar Livası Tahrir Defterleri I* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 282-283.

¹¹ Burak, “Dynasty, Law, and the Imperial Provincial Madrasa: The Case of al-Madrasa al-‘Uthmaniyya in Ottoman Jerusalem”, 115.

Dolayısıyla Burak, İsfahan Şah'ın bilinmeyen bir Osman'ın soyundan gelmesi ihtimalinin de akılda tutulması gerektiğini ifade eder.¹²

Vakfın kuruluş tarihine en yakın arşiv belgesi olan tahrir defterlerinde bu vakfın genel olarak “*Hanım Hatun Vakfı*” şeklinde kaydedilmesi İsfahan Şah Hatun'un kimliğini tespit etmekte bizi sonraki dönemlere ait belgelere yönlendirmektedir. Ancak ulaştığımız belgelerden ikisi dışındaki kayıtlarda İsfahan Şah'ın babasının adı zikredilmemektedir. 1590 ve 1594 senesine ait evkaf muhasebe defterlerinde yer alan kayıtlardaki ifadeler “*an-mahsül-i evkâf-ı merhûme İsfahan Şah Hanım bint Emir Mahmud der nefs-i İznik...*”¹³ şeklindedir. Bu bakımdan kitâbede ve bu iki belgede geçen ifadeler ile Burak'ın konu hakkındaki görüşleri değerlendirildiğinde İsfahan Şah'ın Emir Mahmud'un kızı olduğu kesinlik kazanmaktadır. Dolayısıyla İsfahan Şah Hatun'un babası Emir Mahmud Çelebi olup atası ise Edebalı'dır. Vakfiyede İsfahan Şah'ın babası yerine atası Edebalı'nın isminin tercih edilmesine gelince bu durumu Şeyh Edebalı'nın şöhretiyle açıklamak mümkündür. Nitekim İslâmî gelenekte kişinin babasına olan nispetinde soydaki en meşhur kişinin isminin kullanıldığı örnekler bulunmaktadır.¹⁴

İsfahan Şah Hatun ile ilgili tartışmalı konulardan biri de mezarının nerede olduğu hakkındadır. Uleymî, İsfahan Şah Hatun'un medresede gömülü olduğunu belirtmektedir.¹⁵ Eğer gerçekten medrese binasında gömülüyse, muhtemelen 1429 ile 1437 yılları arasında Osmanlı topraklarından hac için ayrılmış ve dönüşte Kudüs'e uğramış olabilir.¹⁶ Hicrî 833 (m.1430) tarihli vakfiyesinde kendisini Çandarlı İbrahim Paşa'nın eşi olarak değil de Mahmud Çelebi'nin annesi olarak tanıtmayı, kendisine ait mülkleri kocasının 1429'daki ölümünden sonra vakfettiğini ve ardından Kudüs'e taşındığını akla getirmektedir. Bazı arşiv kayıtlarına göre ise İsfahan Şah Hatun İznik'te medfundur.¹⁷ Ancak İznik'te bulunan Çandarlı ailesine

¹² Burak, “Dynasty, Law, and the Imperial Provincial Madrasa: The Case of al-Madrasa al-'Uthmaniyya in Ottoman Jerusalem”, 115-116.

¹³ Osmanlı Arşivi (BOA), *Maliyeden Müdevver Defterler [MAD. d]*, No. 1806, 11b; Osmanlı Arşivi (BOA), *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri [TS. MA. d]*, No. 3749, 10a.

¹⁴ Bu konuya bir örnek olarak Ahmed b. Hanbel verilebilir. Nitekim Hanbelî mezhebinin imamı olan Ahmed b. Hanbel'in babasının adı Muhammed olmasına rağmen dedesinin ismi olan Hanbel ile birlikte anılmaktadır. Bk. M. Yaşar Kandemir, “Ahmed b. Hanbel”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/75.

¹⁵ Uleymî, *el-Ünsü'l-celil bi-tariki'l-Kuds ve'l-Halil*, 2/36.

¹⁶ Mustafa Güler, “Osmanlı İdaresinin Kudüs Müslümanlarına Sahip Çıkma Anlayışı”, *Geçmişten Günümüze Kudüs*, ed. Ahmet Kavas v.dğr. (İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 108.

¹⁷ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Evkaf [C. EV]*, No. 640, Gömlek No. 32252; Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Mahmud I [AE. SMHD. I]*, No. 45, Gömlek No. 2714.

mensup türbelerdeki mezarlardan Çandarlı Halil Hayreddin Paşa ile oğulları Ali Paşa ve İbrahim Paşa'ya ait olanlar kesin olarak bilirse de diğer mezarların Çandarlı ailesinden kimlere ait oldukları bilinmemektedir. Haliyle bu husus, İsfahan Şah Hatun'un İznik'te medfun olduğunu belirten arşiv kayıtlarına ihtiyatlı yaklaşılmasını gerektirmektedir.

2. Osmaniye Medresesi/Hanım Hatun Medresesi Vakfı

İsfahan Şah Medresesi Kudüs Harem-i Şerifi'nin güneyinde yer alan Mathara Kapısı'na giden sokakta, bu kapı ile Eşrefiye Medresesi arasında bulunmaktadır. Sokağa bakan kuzey cephesi çok renkli bir dekorasyon oluşturan güzel kesme taşlardan yapılmıştır. Nişi sivri kemerle taçlandırılmış ve birkaç basamaklı merdivenle ulaşılan girişe sahiptir. Nişin dibinde mermer lentosunda kitâbesi bulunan bir kapı bulunmaktadır. Bir kapıdan tonozlu bir dehlizle medrese duvarlarının çevrelediği ve günümüzde eve dönüştürülmüş küçük bir avluya geçilmektedir. Girişin sol tarafında, binanın kuzeydoğu köşesini kaplayan bir mezar odasına açılan kapı vardır. Bu oda, biri kuzeyde sokağa, diğeri ise doğuda Mescid-i Aksâ'nın revaklarının altına açılan iki pencereyle aydınlatılmaktadır. Kare plana yüksek bir kasnakla bağlanan zarif bir kubbesi bulunmaktadır. Arapça kaleme alınan medrese kitâbesinin metni şöyledir:

“امرت بعمارت هذه المدرسة المباركة الست الجليلة المحجبة اسفهان شاه خاتون ابنة المرحوم الامير محمود العثمانية الشهيرة بخانم لطف الله بها ووفق عليها الانتقال سنة اربعين وثمان مائة كان الفراغ من عمارتها في سلخ المذكورة وذلك بهمة جميع الخواجا (٩) د صاطي الرومي

“Bu mübarek medresenin yapımını, Osman soyundan merhum Emir Mahmud'un kızı, Hanım ünvanıyla tanınan asil ve seçkin hanım İsfahan Şah Hatun emretti. Allah ona merhamet etsin. Ölüm ona 840 yılında ulaştı. Söz konusu yılın son gününde [4 Temmuz 1437] inşaatı Anadolu Satı'nın oğlu tüccar Hoca Cemi himayesinde tamamlandı.”¹⁸

İsfahan Şah Hatun'un Kudüs'teki medresesi için hazırlanan vakfiyenin orijinali günümüze kadar ulaşmıştır. Evail-i Ramazan 833 (24 Mayıs-2 Haziran 1430) tarihinde kaleme alınan bu vakfiye besmele dâhil 74 satırdan oluşmaktadır. Vakfiyenin son kısmında yer alan hâkimin tescil ifadeleri Arapça olup diğer kısımları Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. (Bkz. Ek 2)

2.1. Vakfın Gelirleri

Dinî, ilmî ya da sosyal herhangi bir alanda hizmet sunan vakıf bir hayratın asırlar boyu yaşatılması ve hizmetlerinin devam ettirilmesi için birtakım gelirlere sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple vakıfların

¹⁸ van Berchem, *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicum (ii)*, 321-323, van Berchem'in bu kitâbenin son kısmındaki yazının tahrip olmasından dolayı “inşaatı Anadolu Satı'nın oğlu tüccar Hoca Cemi himayesinde tamamlandı” şeklindeki okuyuşunu “inşaatın bütün ihtiyaçları Anadolu Satı'nın himayesinde tamamlandı” şeklinde okumak kanaatimizce daha uygundur.

“akar” adı verilen gelirleri bulunmaktadır. Vakıf akarları ev, dükkân, han, hamam, bahçe, arsa, çiftlik ve değirmen gibi taşınmaz mülklerden oluşabildiği gibi nakit para, ev eşyası, ziraat malzemeleri ve çiftlik hayvanı gibi menkul varlıklardan da oluşabilmektedir. İslâm vakıf hukukuna göre vakfedilen akarın vâkıfa ait bir mülk olması gerektiğinden Osmanlılarda hanedan mensupları ve devlet ricali tarafından kurulan vakıflarda akarların genellikle vakıf kurucularına temlik edilen arazilerden oluştuğu görülmektedir. Bu kapsamda İsfahan Şah Hatun’un vakfiyesinde yer alan “*silk-i milk-i sahîhinde münselik olan kurâ ve mezâri*” ifadesinden onun vakıf akarlarının kendisine temlik edilen arazilerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Nitekim Sultan I. Murad ve Sultan I. Bayezid tarafından Çandarlı ailesine temlik edilen arazilere ilişkin kayıtlarda İsfahan Şah Hatun’un adının geçmesi bu hususu teyit etmektedir.¹⁹

İsfahan Şah Hatun’un vakfı için tahsis ettiği akarlar 33 köy ve 1 mezradan oluşmaktadır. Buna göre vakıf akarlarından İznik’te 1, Gerede’de 9, Hayrabolu’da 3, Taşabad’da 6, Sonisa’da 3 ve Niksar’da 11 köy ile 1 mezra bulunmaktadır. İsfahan Şah Hatun’un vakfiyesinde vakıf akarlarının üç seneden fazla kiraya verilmemesi şartı bulunmaktadır. Buna göre İsfahan Şah Hatun Vakfı’nın akarları şunlardır:²⁰

Nahiye	Köy
İznik	Hasbeyli
Gerede ²¹	Çayvıran, Avşar, Kancaaliler, Kabaklar, Geçidler, Sungurlar, Dümenler, Timurceli, Eycikler
Hayrabolu ²²	Karagör, Şalgamlu, Yörgüçlü
Taşabad	Belegi, Keydoğan, Taroma, Melal, Timurtaş, Kuruçay
Sonisa	Erak, Bozyaka, Yenice
Niksar	İsmen, Bidze, Ladicak, Bozköy, Elis, Kemkez, Ohtab, Yaroba, Morlagan, Yolaltı, Dutlu ve Kuruköprü mezarası

Tablo 1: İsfahan Şah Hatun Vakfı’nın Akarları

İsfahan Şah Hatun’un İznik’in Hasbeyli köyündeki mahsulat geliri 1562 senesinde 6041 akçedir.²³ Ancak zamanla bu mahsulatta artış yaşanmış ve

¹⁹ BOA. TK. GM. d, No. 382, 46b; BOA. C. EV, No. 656, Gömlek No. 33070.

²⁰ BOA. TK. GM. d, No. 2146.

²¹ Gerede’de bulunan Çayvıran ve Avşar köylerinin 16. yüzyıldaki hasılatı 9836,5 akçedir. Bk. Taş, “Kudüs Vâkıflarından İsfahan Şah Hatun ve Medresesi”, 1/616.

²² Hanım Hatun Vakfı’nın Hayrabolu kazasındaki vakfı köylerinin hasılatı; Karagör 7064, Şalgamlu 7575 ve Yörgüçlü 9477 akçedir. BOA. TK. GM. d, No. 423, 128b-130a.

²³ BOA. TK. GM. d, No. 402, 71a-71b.

elde edilen gelir 1594 senesinde 14.400 akçeye yükselmiştir. Bu tahsisattan Kudüs'teki tamir ve görevli maaşları için yapılan tahsisler şöyledir:²⁴

Tahsisat	Akçe
Müdürris	3600
Talebe	2520
Eczahan (7 nefer)	2520
Suleha ve fukara	900
Bevvâb ve saka	920
Revgan-ı zeyt	920
Meremmat-ı medrese	1000
Toplam	11.460

Tablo 2: İznik Hasbeyli köyü Hasılatından Yapılan Tahsisler

İznik'teki mahsulatın senelik 14.400 akçe olmasına rağmen gider kalemlerinin 11.460 akçe olduğu görülmektedir. Bu husus, gider kalemlerinde vakfın idari personeli ile ihlâşhân ve noktacıların maaşlarına yer verilmemesiyle açıklanabilir.

İsfahan Şah Hatun'un Kudüs'te inşa ettiği medresesine tahsis ettiği akarlar incelendiğinde bunlardan Hayrabolu'nun Rumeli, geri kalan akarların ise Anadolu topraklarında yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla medrese ile akarların birbirine oldukça uzak mesafede bulunması akarlardan elde edilen gelirlerin medreseye ulaşmasında zaman zaman aksamalara yol açtı. Bu aksamalar diğer bazı vakıf yöneticileri ile mültezimlerin İsfahan Şah Hatun'un vakıf akarlarına müdahale etmeleri sonucunda yaşandı. Niksar'da Yaroba Hanım Hatun Vakfı'nın harabeye dönüşmesi ve köy mahsulatını tahsil eden kimsenin bulunmaması sebebiyle vakfın çok zarara uğradığını ifade eden Seyyid Hüseyin, Kudüs'e gönderilmesi gereken mahsulatı her sene göndermek şartıyla tevliyet görevine talip olunca 1772'de ataması yapıldı. 1780 yılında Canikli Hacı Ali Paşa'nın adamlarından Şahmanoğlu olarak tanınan Hacı Ali bu köye müdahalede bulununca Seyyid Hüseyin davacı oldu. Bu mezranın Canikli Hacı Ali Paşa'nın İskefser kazasındaki mektep vakfına meşrut olduğunu iddia eden Şahmanoğlu'nun mezraya ait mahsulatın öşrünü 5-6 seneden beri zorla aldığından Dîvân-ı Hümâyûn'a şikâyetçi oldu. Yapılan tahkikat sonucunda Defter-i Hâkânî'deki kayıtlardan Yaroba köyünün Kudüs'teki Hanım Hatun Medresesi Vakfı'na ait olduğu anlaşıldı.²⁵ İsfahan Şah Hatun'un vakıf köylerine bir diğer müdahale ise oğlu Mahmud Çelebi'nin vakıf mütevellisi tarafından gerçekleştirildi. Buna göre 1805 senesinde İbrahim

²⁴ BOA. *TS. MA. d.*, No. 3749, 10a; BOA. *MAD. d.*, No. 1806, 11b.

²⁵ Osmanlı Arşivi (BOA), *Cevdet Maarif [C. MF]*, No. 151, Gömlek No. 7534.

Paşazade Mahmud Çelebi'nin İznik'te bulunan cami ve imareti vakfının mütevellisi olan Hacı Osman, vakfa ait Hayrabolu kazasının Karagür, Şalgamlu ve Yörgüçlü köylerindeki topraklara Hacı İbiş tarafından tütün ekildiğini ve Hacı İbiş'in bu mahsulatın 1793 senesi tütün vergisini (*resm-i duhân*) ödemek istemediğini dava etti. Bu köylere ilişkin Defter-i Hâkânî'deki kayıtlar araştırılınca 21 Şevval 1196 (29 Eylül 1782) tarihli kayıta Sultan Murad, vezirlerinden Hayreddin Paşa ile oğlu İbrahim Paşa ve onun oğlu Mahmud Çelebi ile onun validesi İsfahan Şah Hatun'a Vize sancağının Hayrabolu kazasında bulunan Şalgamlu ve Yörgüçlü köylerini temlik ettiği ve onların da mülkiyet üzere tasarruf ettikleri bu köyleri inşa ettikleri cami, medrese ve imaretlerine vakfettikleri bilgisine ulaşıldı. Ancak İsfahan Şah Hatun'un vakfiyesinden çıkarılan kayıtlarda davada adı geçen köylerin Kudüs'teki medreseye vakfedildiği anlaşıldı.²⁶ Böylelikle bu köylerin hangi vakfa ait olduğu hususunda yaşanan anlaşmazlıklar Defter-i Hâkânî'deki kayıtlar sayesinde İsfahan Şah Hatun Vakfı'na ait olduğunun tespit edilmesiyle sonuçlandı. Bir başka davada ise 1784 senesi sonlarında Kudüs'te İsfahan Şah Hanım (Hanım Hatun) Medresesi Evkafı'nın evladiyet üzere mütevellisi olan dergâh-ı âli kapıcıbaşılarından Hacı Ali (Hayreddin Paşazade İznikî), vakıf mukataalarından Taşabad, Niksar ve Sonisa kazalarında bulunan köylerden hâsıl olan öşürlerine Seyyid Hasan adlı kişinin müdahalesinden şikâyetçi oldu. Buna göre Seyyid Hasan, yine Kudüs'te bulunan Hanım Hatun el-Osmaniyye Vakfı'nın mütevellisi olup ismi geçen köylerin kendi vakfına ait olduğunu iddia etti. Bunun üzerine Hacı Ali ve Seyyid Hasan arasındaki davanın İstanbul'da Rumeli kadısı huzurunda görülüp hüküm verilene kadar öşürlerin ambarlara koyularak kimseye verilmemesi Taşabad, Niksar ve Sonisa kadılarına emredildi. Dava görülüp bu köylerin İsfahan Şah Hanım Evkafı'na ait olduğu ve Seyyid Hasan'ın alakası olmadığı anlaşıncaya Mütevelli Hacı Ali ambarlara koyulan mahsullerin kendisine verilmesini talep etti.²⁷

Mültezimler tarafından İsfahan Şah Hatun'un vakıf akarlarına yapılan müdahalelerde ise mültezimlerin söz konusu akarlar üzerinde hak iddia ettikleri görülmektedir. Bu kapsamda 1783 yılı başlarında Seyyid Hasan, Kudüs'te Hanım Hatun Medresesi Vakfı'nın mütevellisi sıfatıyla kaleme aldığı arzuhalde vakfa ait Sivas sancağında Taşabad nahiyesine tabi Belegi, Keydoğan, Taroma, Kuruçay ve Morlagan köylerine hass-ı hümayun ve timar taraflarından müdahalede bulunulduğunu iddia etti. Defter-i Hâkânî'de yapılan inceleme sonucunda Belegi köyünün malikânesini Derviş Mehmed oğlu Mehmed'e, Keydoğan köyünün malikânesi merhum Ebu Bekir'e, Morlagan ve Taroma köylerinin malikânesi ve Kuruçay köyü malikânesinin

²⁶ BOA. C. EV, No. 656, Gömlek No. 33070.

²⁷ BOA. C. MF, No. 143, Gömlek No. 7136.

Mehmed oğlu Receb'e Hanım Hatun Medresesi Vakfı divanisi müşterekiyle verildiği anlaşıldı.²⁸ Taşabad'ın Taroma ve Keydoğan köylerine diğer bir müdahale 1789 senesinde yine dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Hacı Ali'nin vakıf mütevellisi olduğu zamanında gerçekleşti. Buna göre Hacı Ali, Taşabad kazasına tabi Taroma ve Keydoğan ve diğer köyler eskiden beri vakfiye şartlarına ve Defter-i Hâkânî kayıtlarına göre gereği gibi zapt edilmekte ve öşürleri alınmakta iken Taşabad sakinlerinden Şaban Bey oğlu Seyyid Osman'ın Taroma köyünün öşürlerine zorla el koyduğundan şikâyetçi oldu. Dolayısıyla Seyyid Osman'ın Dîvân-ı Hümâyûn çavuşları tarafından İstanbul'a götürülerek mahkeme edilmesi ve zorla aldığı vakıf mahsulatının elinden alınarak vakfa geri verilmesini talep etti.²⁹ 1794 senesinde ise Gerede nahiyesi timarlı sipahilerinden Musa oğlu Mustafa, vakfa ait yerlerin on seneden beri 450 kuruşa kendisine iltizam verildiğini, ancak vakıf mütevellisinin vekili ve mültezimi tarafından bu yerlerin zorla zapt edildiğinden şikâyetçi oldu. Ancak daha önce de Gerede'deki bütün köylerin kendisine ait Afşar timarına bağlı olduğunu iddia ederek İsfahan Şah Hatun Vakfı ile anlaşmazlığa düştüğü anlaşılan sipahi Mustafa'nın iddiasının yersiz olduğu anlaşılacak davadan men edildi.³⁰

2.2. Vakfın Giderleri

İsfahan Şah Hatun Vakfı'nın giderleri iki ana kalemden oluşmaktadır. Bunlardan biri Kudüs'te inşa ettiği medresesinin tamir masrafları, diğeri ise vakıftan tahsisat alan görevlilerin ücretleridir.

Medresenin tamiri zamanla binada meydana gelen yıpranmalara ve deprem başta olmak üzere doğal afetlerin sebebiyet verdiği zararlardan kaynaklandığından İsfahan Şah Hatun tamir için yıllık belirli bir ödenek ayırmamıştır. Bunun yerine vakfın yıllık gelirlerinden ilk olarak bakım masraflarının karşılanmasını şart koşarak medresedeki eğitim faaliyetlerinin aksatılmaması için hassasiyet göstermiştir. Onun bu hassasiyeti sayesinde rutin bakımları yapılan medrese uzun yıllar eğitim vermeye devam etmiştir. Bu rutin bakımların dışında büyük çaplı restorasyon çalışması gereken durumlarda ise vakıf gelirlerinin tamir masraflarını karşılayamadığı görülmektedir. Nitekim 1780 senesinde Sultan I. Abdülhamid (1774-1789) tarafından Kudüs'te başlatılan restorasyon çalışmasına Kudüs Harem-i Şerifi içerisindeki mimari yapıların yanı sıra şehirdeki birçok peygamber makamı, Haseki Sultan İmareti, Hz. Ömer Camii ve Halilürrahman şehrindeki Hz. İbrahim Makamı da dâhil edilmiştir. Kudüs Harem-i Şerifi'ndeki yapılar arasında tamir kapsamına alınan Hanım Hatun

²⁸ BOA. C. MF, No. 173, Gömlek No. 8611

²⁹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Selim III [AE. SSLM III]*, No. 85, Gömlek No. 5101.

³⁰ BOA. C. MF, No. 160, Gömlek No. 7974.

Medresesi'nde ise 100 metrekarelik alanın sıvası yapılmış ve bu işlemin malzeme ile usta ücreti 2000 kuruş tutmuştur.³¹

Bir vakfa yönetici olarak atanan kişiye müteveli, yaptığı göreve ise tevliyet adı verilmektedir. Müteveli görev yaptığı vakfın tam yetkili idarecisi olduğundan vakfın gelir-giderlerinin takip edilmesi, vakıf görevlilerinin atanması ve görevden alınması, vakfa ait bir hayrat varsa bu yapının fiziksel durumu ve işleyişi gibi sorumlulukları bulunmaktaydı. İsfahan Şah Hatun, vakfın tevliyet görevini hayatta olduğu müddetçe kendisine, vefatından sonra oğlu Mahmud Çelebi'den devam edecek olan nesline ve bu neslin kesilmesi durumunda ise azatlı kölelerine şart koşturmuştur. Mütevellinin yaptığı görev karşısında alacağı ücret net olarak belirlenmeyip vakfın giderleri karşılandıktan sonra kalan gelir fazlasının harcama yetkisi mütevellinin tasarrufuna bırakılmıştır. Vakfiyedeki bu şart İsfahan Şah Hatun Vakfı'nın zürri vakıf olarak kurulduğunu göstermektedir. Müteveli dışında vakfiyede belirlenen diğer idari görevliler kâtip ve câbilerdir. Vakfın bütün gelir ve giderlerini yazmakla görevli kâtip için günlük 3 akçe ve yıllık Bursa kilesiyle 1 müdd buğday ve 1 müdd arpa tahsis edilmiştir. Vakfa ait kira gelirlerinin toplanması için görevlendirilen dört câbînin görev yerleri vakfiyede açıkça belirtilmiştir. Buna göre Hasbeyli câbîsi için günlük 2 akçe ve yıllık 2 müdd buğday ile 2 müdd arpa, Çayviran câbîsi için günlük 3 akçe ve yıllık 3 müdd buğday ile 3 müdd arpa, Şalgamlu câbîsi için günlük 4 akçe ve yıllık 3 müdd buğday ve son olarak Belegi câbîsi için günlük 3 akçe ve yıllık 3 müdd buğday tahsis edilmiştir.³² Burada İsfahan Şah Hatun'un vakıf akarları altı farklı nahiyede bulunmasına rağmen dört câbînin görevlendirilmesi dikkat çekmektedir. Hasbeyli câbîsi İznik nahiyesindeki aynı adı taşıyan köyün gelirlerini, Çayviran câbîsi Gerede nahiyesindeki köylerin gelirlerini ve Şalgamlu câbîsi ise Hayrabolu nahiyesindeki köylerin gelirlerini toplamakla görevli olduğu anlaşılmaktadır. Taşabad nahiyesinin konum itibarıyla Sonisa ve Niksar nahiyelerine yakın olması burada görevli Belegi câbîsinin bu üç nahiyedeki vakıf köylerin gelirlerini toplamakla da görevli olduğunu akla getirmektedir.

İsfahan Şah Hatun Vakfı'ndan idari personel dışında tahsisat alan hizmet personeli Kudüs'teki medresede görev yapan müderris, cüzhân, ihlâshân ve noktacıdır. Bunlar arasında medresedeki eğitim faaliyetlerinden sorumlu müderris için günlük 6 akçe tahsis edilmiştir. Müderrisin aldığı günlük ücret incelendiğinde Osmanlı kuruluş dönemindeki medreselerin müderris ücretlerinden oldukça düşük olduğu görülmektedir. Nitekim Orhan

³¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri [EV. HMMH. d]*, No. 6314, 5a.

³² BOA. TK. GM. d, No. 2146.

Gazi'nin İznik Medresesi'nde görevli müderrisin günlük ücreti 30 akçe iken II. Murad'ın Bursa Sultan Medresesi'nde görevli müderrisin günlük ücreti 50 akçe idi.³³ Anadolu'daki bu iki medresede görevli müderrislerin maaşlarına nazaran Kudüs'teki İsfahan Şah Hatun Medresesi'nde görevli müderris ücretinin düşük olması bölgesel farklılıktan kaynaklanmış olmalıdır. Çünkü İsfahan Şah Hatun Medresesi'nin hemen yanında bulunan Memlük sultanı Eşref Kayıtbay'ın (1468-1496) inşa ettiği Eşrefiyye Medresesi'nde Şafiî fakihî Şeyh Şihabeddin el-Umeyri (ö. 890/1485) müderris ve meşihat görevleri karşılığında aylık 500 dirhem almaktaydı.³⁴ Buradan Kudüs'teki medreselerde tedris ve meşihat görevlerinin birlikte yürütüldüğü anlaşılmaktadır. İsfahan Şah Hatun'un vakfiyesinde müderrise tahsis ettiği ücret ise sadece tedris görevini kapsamaktadır. Ancak 16. yüzyıldaki kayıtlardan müderrise vakıftan ödenen ücretin 10 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda İsfahan Şah Hatun Medresesi'nde görevli müderrisin tedris için 6 akçe ve meşihat için 4 akçe olmak üzere toplam 10 akçe aldığı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla İsfahan Şah Hatun'un müderrise tahsis ettiği ücret her ne kadar Anadolu'daki medreselerle karşılaştırıldığında düşük gibi görünse de bu tahsisin Kudüs medreselerindeki müderrislerin ücretlerine yakın bir ücret olduğu görülmektedir. Müderrise yapılan tahsisten başka medresede ilim tahsil eden talebe için yıllık 170 Rûmî kuruş ve medresede görev yapan azatlı köleleri için 145 Rûmî kuruş ödenek ayrılmıştır. İsfahan Şah Hatun'un azatlı kölelerine yönelik vakfiyesinde belirttiği bu tahsisatta “*vezâ'if-i medrese*” şeklinde muğlak bırakılan görevin medresenin eğitim dışındaki görevleri kapsamaması muhtemeldir. Nitekim İznik'teki Hasbeyli köyünden elde edilen gelirin tahsisatında medresenin bevvâb ve saka görevlilerinin olduğu tespit edilmişti.³⁵ Her gün ikindi vaktinde birer cüz okumakla görevli on beş hafızın her birine günlük 2 akçe tahsis edilmiştir. Cüzleri korumakla görevli noktacının günlük ücreti 2 akçedir. Beş namaz vaktinin her birinde birer İhlas Süresi okunup ruhu için bağışlanmasını isteyen İsfahan Şah Hatun bu görev için günlük 10 akçe tahsis etmiştir.³⁶

Kudüs'teki vakıf eserlerde bulunan görevler şehrin yerel halkı için önemli bir gelir kaynağı idi. Bu vakıf görevleri arasında medreselerde bulunan müderris, mütevelli, nazır, şeyh gibi görevler de önemli bir yer tutmaktaydı. Kudüs'te 11. ve 17. yüzyıllar arasında inşa edilen 70 medrese

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilâtı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 4-5.

³⁴ Harun Yılmaz - Muhammet Enes Midilli, “Kudüs'te İlmî Hayat, Ulemâ ve Eğitim Müesseseleri”, *Huzuru Bekleyen Şehir Kudüs*, ed. Osman Aydın (İstanbul: İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, 2021), 244.

³⁵ BOA. *TS. MA. d.*, No. 3749, 10a; BOA. *MAD. d.*, No. 1806, 11b.

³⁶ BOA. *TK. GM. d.*, No. 2146.

İslâm coğrafyasının farklı bölgelerinden birçok ulema ve talebeyi Kudüs'e çekmekteydi. Ancak 17. yüzyılın sonlarında bu sayının 54'e ve 18. yüzyılda ise 33'e kadar düşmesiyle birlikte medreselerdeki vakıf görevlerini elde etme hususunda ulema arasında rekabet yaşanmaya başladı.³⁷ Bu bakımdan Kudüs'ün özellikle seçkin ulema aileleri vakıf görevlerinin kendilerine tevcih edilmesi için çalışmakta ve hatta bazen birbirleriyle mücadele etmekteydi. Vakıf görevlilerinden biri vefat ettiğinde veya görevini kendi rızasıyla bıraktığında mahlûl görevi elde etmek isteyenler taleplerini devlet merkezine arzuhallerle iletmekteydiler. Bu kapsamda Sahretullah-ı Müşerrefe'de Kanuni Sultan Süleyman Vakfı'ndan 2 akçe ile bir cüzü ve Osmaniyye Medresesi'nde yılda 7 altın ile bir cüzü tilavet eden Hızır oğlu Mehmed'in vefat etmesiyle mahlûl göreve Mehmed ve Ali talip oldular. Mehmed ve Ali 1571 senesinde bu taleplerini kaleme aldıkları arzuhalde kendilerinin Şeyh Ahmed ed-Decânî'nin dervişleri olduklarını belirtmekten geri durmadılar.³⁸ Nitekim Kudüs'ün seçkin yerel ailelerinden olan Decânîler, Hz. Hüseyin'in soyundan gelmekteydi. Üstelik Hz. Davud Makamı'nın meşihatlık görevinin yanı sıra Sahretullah-ı Müşerrefe'deki birçok vakıf görevini üstlenmekteydiler.³⁹ Dolayısıyla Osmaniyye Medresesi'ndeki cüzhânlık görevine talip olan Mehmed ve Ali, bu görevi elde etmek için intisap ettikleri şeyhin ailesinin itibarını kullanmak istemiş olmalıdır. Osmaniyye Medresesi ile ilişkisi olan diğer seçkin aileler Lütfî ve Fityânî aileleridir. Öyle ki 16. yüzyıldan itibaren Kudüs'e resmi olarak atanan Hanefî müftüleri Osmaniyye Medresesi'nde görev yapan Hanefî müderrislerden atanmaktaydı ve bu görev Lütfî ailesinin tekelindeydi.⁴⁰ Nitekim 1728 senesinde Osmaniyye Medresesi'nin 7 akçelik tevliyet, 8 akçelik nezaret ve yine 7 akçelik şeyhlik cihetlerine mutasarrıf olan Seyyid Mehmed b. Seyyid Abdürrahim el-Lütfî kendi rızasıyla feragat ettiği bu görevleri kızının çocukları Seyyid İbrahim, Seyyid Ali ve Seyyid Hibetullah'a bıraktı.⁴¹ Buradaki tevliyet ve nezaret görevinin vakfın idaresinden ayrı bir görev olarak medresenin tevliyet ve nezareti olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü vakfın nezaret görevi İsfahan Şah Hatun'un vakfiyesinde belirttiği üzere kendi ailesinden olanlara aittir. Ancak burada dikkat çeken husus, Lütfî ailesinin uhdesinde bulunan bu görevlerin ferağ yoluyla aile içerisinde tutulmaya devam etmesidir. 1783 senesinde ise Osmaniyye Medresesi'nin şeyhlik görevinin Fityânî ailesine geçtiği

³⁷ Alaattin Dolu, *Osmanlı Kudüs'ü: Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet 1703-1789*, (Ankara: Küre Yayınları, 2019), 101-102.

³⁸ Osmanlı Arşivi (BOA), *Mühimme Defterleri [A. DVNS. MHM. d]*, No. 15, Hüküm No. 1175.

³⁹ Çakmak, *19. Yüzyılın Başlarında Kudüs*, 71.

⁴⁰ Guy Burak, *The Second Formation of Islamic Law (The Hanafî Scholl in the Early Modern Ottoman Empire)* (New York: Cambridge University Press, 2015), 169.

⁴¹ Osmanlı Arşivi (BOA), *İbnülemin Evkaf [İE. EV]*, No. 25, Gömlek No. 2983.

görülmektedir. Buna göre; Kudüs'ün önde gelen uleması tarafından kaleme alınan arzuhalde Sahretullah-ı Müşerrefe'nin Hanefî imamlarından ve aynı zamanda Osmanîye Medresesi'nin şeyhi Seyyid Muhammed el-Fityânî için Osmanlı Devleti'nden yardım talebinde bulunmuş ve karşılığında kendisine Yafa gümrüğünden 10 akçe tevcih edilmiştir.⁴²

Sonuç

Kudüs, Müslümanlar tarafından fethedildiği 638 yılından itibaren İslâm medeniyetine göre imar edilmiştir. Bu imar faaliyetlerinin fonu ise vakıflar aracılığıyla temin edilmiştir. 1517 ilâ 1917 yılları arasında dört asır boyunca Kudüs'ü yöneten Osmanlı Devleti kendisinden önce şehirde kurulan vakıflara sahip çıkmakla kalmayıp kurduğu yeni vakıflarla imar faaliyetlerini devam ettirmiştir. Ancak bu çalışmanın da ortaya koyduğu üzere Osmanlılar tarafından Kudüs'te inşa edilen ilk vakıf eser ilhakın çok öncesine uzanmaktadır. Nitekim Kudüs'teki ilk vakıf eser, Osmanlı veziriazamı Çandarlı İbrahim Paşa'nın eşi İsfahan Şah Hatun'a aittir. O, 1437 yılında Kudüs Harem-i Şerif'inde Eşrefîye Medresesi ile Mathara Kapısı arasında bir medrese inşa ettirmiştir.

İsfahan Şah'ın babasının kim olduğuna ilişkin vakfiyesinde ve medrese kitâbesinde farklı isimlerin yer alması bu konu hakkında literatürde farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak vakfiyede Şeyh Edebalî'nin kızı olarak zikredilmesi İslami gelenekte kişinin babasına olan nispetinde bazen soydaki en meşhur kişinin isminin kullanılmasıyla alakalıdır. Nitekim İsfahan Şah ile Şeyh Edebalî arasındaki zaman farkı hesaba katıldığında baba-kız olmaları mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla medrese kitâbesinde ve bazı arşiv belgelerinde geçtiği şekliyle İsfahan Şah Hatun'un Şeyh Edebalî'nin neslinden Emir Mahmud Çelebi'nin kızı olduğu görüşü bu çalışmayla birlikte teyit edilmiştir.

İsfahan Şah Hatun, Kudüs Harem-i Şerifi'nde inşa ettirdiği medresesi için bir vakıf kurmuştur. Bu vakfa tahsis ettiği akarlar, Osmanlı padişahlarının Çandarlı ailesine temlik ettiği araziler arasından onun kendi payına düşenlerden oluşmaktadır. Bu husus, İsfahan Şah Hatun'un mülklerini, evlilik yoluyla Çandarlı ailesine mensup olmasıyla edindiğini göstermektedir. Onun vakıf akarlarını İznik, Gerede, Sonisa, Niksar, Taşabad ve Hayrabolu'da bulunan 33 köy ve 1 mezra oluşturmaktadır. Bu vakıf akarlar sayesinde medresenin tamir masrafları ile vakfın idari ve hizmet personelinin giderleri karşılanmış ve böylelikle medresede eğitim faaliyetlerinin asırlar boyu devam etmiştir. Vakfın idari personelini mütevellî, kâtip ve dört câbî oluşturmaktadır. Câbî sayısının fazla olması vakıf akarlarının birbirinden uzak mesafelerde olmasından dolayı İsfahan

⁴² Osmanlı Arşivi (BOA), *Ali Emiri Abdülhamid I [AE. SABH. I]*, No. 30, Gömlek No. 2263.

Şah Hatun'un vakfa ait kira gelirlerinin toplanmasında herhangi bir aksaklık yaşanmaması için tedbir aldığını ortaya koymaktadır. Buna rağmen vakıf akarlarına diğer bazı vakıf yöneticileri ve mültezimler tarafından birtakım müdahalelerde bulunulmuştur. Ancak bu müdahaleler her defasında İsfahan Şah Hatun Vakfı mütevellileri tarafından Dîvân-ı Hümâyûn'a şikâyet edilerek engellenmiştir. İsfahan Şah Hatun'a ait vakfiyede vakfın hizmet personelini müderris, cüzhân, ihlâshân ve noktacı oluşturmaktadır. Ancak bunun yanı sıra medresede tevliyet, nezaret, şeyhlik, bevâb ve saka görevlerinin de olduğu tespit edilmiştir. Vakfa ait bu görevler Kudüs'ün yerel seçkin ailelerine önemli bir iş istihdamı sağlamıştır. Bu kapsamda 18. yüzyılda Kudüs'teki Hanefî müftülüğünü elinde bulunduran Lütfî ailesi aynı zamanda İsfahan Şah Hatun Medresesi'nin tevliyet, nezaret ve şeyhlik görevlerini de yürütmüşlerdir. 18. yüzyılın sonunda ise bu görevler arasından medresenin şeyhliği Fityânî ailesine geçmiştir. Hz. Davud Makamı'nın meşihatlık görevinin yanı sıra Sahretullah-ı Müşerrefe'deki birçok vakıf görevini üstlenen Decânîler ise İsfahan Şah Hatun Medresesi'ndeki cüzhânlık görevini uzun yıllar ellerinde tutmuşlardır. Dolayısıyla Kudüs'teki seçkin aileler için önemli bir gelir kaynağı olan vakıf görevleri arasında İsfahan Şah Hatun Vakfı'na ait görevlerin de bulunduğu bu çalışmanın ulaştığı sonuçlardandır.

Kaynakça

Osmanlı Arşivi Kaynakları (<https://katalog.devletarsivleri.gov.tr>)

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Abdülhamid I [AE. SABH. I]*. No. 30, Gömlek No. 2263.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Mahmud I [AE. SMHD. I]*. No. 45, Gömlek No. 2714.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Ali Emiri Selim III [AE. SSLM III]*. No. 85, Gömlek No. 5101.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C. EV]*. No. 640, Gömlek No. 32252.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Evkaf [C. EV]*. No. 656, Gömlek No. 33070.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C. MF]*. No. 143, Gömlek No. 7136.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C. MF]*. No. 151, Gömlek No. 7534.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C. MF]*. No. 160, Gömlek No. 7974.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Cevdet Maarif [C. MF]*. No. 173, Gömlek No. 8611.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Haremeyn Muhasebesi Defterleri [EV. HMM. d]*. No. 6314.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Evkaf Vakfiyeler Evrakı [EV. VKF]*. No. 19, Gömlek No. 6.

BOA, Osmanlı Arşivi. *İbnülemin Evkaf [İE. EV]*. No. 25, Gömlek No. 2983.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maliyeden Müdevver Defterler [MAD. d]*. No. 1806.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Mühimme Defterleri [A. DVNS. MHM. d]*. No. 15, Hüküm No. 1175.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri [TK. GM. d]*. No. 382.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri [TK. GM. d]*. No. 384.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri [TK. GM. d]*. No. 402.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri [TK. GM. d]*. No. 423.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri [TK. GM. d]*. No. 2146.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Defterleri [TK. GM. d]*. No. 3749.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Topkapı Sarayı Arşivi Defterleri [TS. MA. d]*. No. 3749.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Barkan, Ömer Lütfi - Meriçli, Enver. *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Bilge, Mustafa. "Awqaf of a Madrasa in Jerusalem". *Palestine I: Jerusalem The Third International Conference on Bilad Al-Sham*. 27-33. Amman: University of Jordan/Yarmouk University, 1983.

Burak, Guy. "Dynasty, Law, and the Imperial Provincial Madrasa: The Case of al-Madrasa al-Uthmaniyya in Ottoman Jerusalem". *Journal Middle East Studies* 45 (2013), 111-125. <https://doi.org/10.1017/S0020743812001286>

Burak, Guy. *The Second Formation of Islamic Law, (The Hanafi Scholl in the Early Modern Ottoman Empire)*. New York: Cambridge University Press, 2015. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316106341>

Burgoyne, Michael Hamilton. *Mamluk Jarusalem: An Architectural Study*. London: World of Islam Festival Trust, 1987.

Çakmak, Abdullah. *19. Yüzyılın Başlarında Kudüs*. İstanbul: İlem Yayınları, 2020.

Dolu, Alaattin. *Osmanlı Kudüs'ü: Kent Kimliği, Nüfuz ve Meşruiyet 1703-1789*. Ankara: Küre Yayınları, 2019.

Güler, Mustafa. "Osmanlı İdaresinin Kudüs Müslümanlarına Sahip Çıkma Anlayışı". *Geçmişten Günümüze Kudüs*. ed. Ahmet Kavas v.dğr. İstanbul: Ümraniye Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.

Kandemir, M. Yaşar. "Ahmed b. Hanbel". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/75-80. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Taş, Kenan Ziya. "Kudüs Vâkıflarından İsfahan Şah Hatun ve Medresesi". *Uluslararası Osmanlı Coğrafyası Arşiv Kongresi*. ed. Hatice Oruç v.dğr. Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Yayınları, 2019.

Turgut, Vedat. "Germiyanogulları'nın Menşei, Vakıfları ve Batı Anadolu'nun Türkleşmesi Meselesi Üzerine". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 3/5 (2017), 1-98.

Uleymî, Mucirüddin el-Hanbelî. *el-Ünsü'l-celîl bi-tarîki'l-Kuds ve'l-Halîl*. 2 Cilt. Amman: Mektebetü'l-Muhtesib, 1973.

Uluçay, M. Çağatay. *Padişahın Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilâtı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.

van Berchem, Max. *Materiaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicum (ii): Syrie du Sud, Jerusalem "ville," Memoires*. Cairo: IFAO, 1922.

Yılmaz, Harun - Midilli, Muhammet Enes. "Kudüs'te İlmî Hayat, Ulemâ ve Eğitim Müesseseleri". *Huzuru Bekleyen Şehir Kudüs*. ed. Osman Aydın. 232-247. İstanbul: İlim Yayma Cemiyeti Yayınları, 2021.

Ek 1: İsfahan Şah Hatun Vakfiyesinin Transkripsiyonu (BOA. TK. GM. d, No. 2146.)

Sad-hezâr şükr ü sipâs ve hamd-i bî-kıyâs ol mâlik-i mülk-i câvidân vâkıf-ı esrâr-ı ins ü cân râfî'-i ruk'a-i eflâk bâsıt-ı bisât-ı hâk celle sultânuhû ve amme ihsânuhû hazretlerine olsun ki ahsen-i takvimde nûsha-i insânî imlâ ve iclâ ve ta'lik-i dest-i ecell ile defâtir-i a'mârını iblâ eyledi. Ve salât ü selâm ol mesned-i kâffe-i enâm Muhammed el-Mustafâ sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin ruh-ı pür-fütûhlarına ihdâ olunur ki ümmet-i âli-himmetini tarîk-i müstakime da'vet eyleyip ve dahi âl-i izâm ve ashâb-ı kirâmlarına ihdâ olunur ki her biri nâzır-ı şer'-i mübîn idiler, rıdvânallâhu te'âlâ aleyhim ecma'în. Ve ba'dehû tahkîkan ahbâr ve âsar-ı mütevâtîr ve mütetâbîk ve erbâb-ı ilm ü tecrübe şâhid ve nâtıktır ki bu dünyâ-yı denî gaddâre ve mennâ'edir, mahall-i karâr ve sürür olmayıp dâr-ı helâk ve gâr-ı gurûrdur, fenâsı vâcib ve bekâsı mümteni'dir, sâkin olanlar envâ'-ı mihnet ü belâ ve zahmet ü anâya mübtelâ ve azîzi zelil ve kesiri kalıldır, âdeti sehâb gibi ubûr ve serâb gibi tâlibiyetten dûr olmaktadır, muhalled olmağa tâlib olanlar za'îf ve mefrûğ ve lezzetine iktifâ masrû' olur, enbiyâ nübüvveti için muhalled olmaz ve ahbâr fütüvveti için bâkî kalmaz, zînet ü devâmı melâmete mülâbis ve halâvet-i letâ'ifi mirâret-i gumûm ve mes'ûbine mümtezic ve melâmis-i selâmeti sakmına menût ve şebâbı heremine merbûttur, na'iminin sebâtı yok zıll-ı zâ'il gibi, mukîminin karârı yok za'if-i râhil gibi, evveli menâzil ve kusûrda handân ü mesrûr ve âhiri makbere gölgeliğinde tûşe-i mâr u mûr ve mehâfe-i kubûrdur. Sa'âdet ol kimseye kim kul hakkı istimâ' ve kabûl nefsi hevâdan nehy ve ma'zûl edip insân-ı kâmil sa'y ile murâdına nâ'il olup hayr ise cezâsı hayr ve şerr ise cezâsı dahi şerr olduğunu ma'lûm edine, necât şol kimesneyedir ki dünyâyı zâd-ı me'âd edinip idhâl için hasbeten lillâh infâk eyleye. Zîrâ dünyâ ârif olanlara mahall-i irbâh ve iffet edenlere masdar-ı felâhdır. Sa'id ol kimesnedir ki fırsatı ganîmet bilip akvâlini niyyet-i hayrât ile tezyîn edip âhirette kendüye akvâ olanı bilir. Şakî şol kimesnedir ki ef'âlî isyân ile sebkât eder, yevm-i hesabda kendüye ef'â olur. Âkil-i gayr-i gâfil şol kimesnedir ki marazından evvel niyyet-i sahîh ile temhîd-i akvâl ve islâh-ı a'mâl edip zamân-ı mevt gelmezden evvel sağ yanı üzerine yatıp hâzır ve muntazır ola ve Hakk te'âlâ hazretlerinin *meselullezîne yunfikûne emvâlehüm ibtigâ'e merzâtillâhi ve tesbûten min enfüsühim ke-meseli cennetin [bi-rabvetin] esâbehâ [vâbilün fe-âtet ükülehâ zı 'feyni fe-in lem yusıbhâ] vâbilün fetallün vallâhu bimâ ta'melüne basîrun* kavlı-i şerîfine ve Resûlû's-sekaleyn sallallâhu te'âlâ aleyhi ve sellem hazretlerinin *İzâ mâte ibnü Âdeme inkata'a ameluhû illâ an selâsin veledin salihin yed'ü lehû ve ilmin yüntefe'u bihi ve sadakatın câriyetin* hadîs-i şerîfine i'timâd-ı inkıyâd eyleye. Pes bu kazâyâ-yı vâzıhatü'l-medlûle binâ'en müşeyyidü unvânî'l-hasenât mûmehhidü bünyânî'l-müberrât dâricü mağfireti Rahmân İsfahan Şah Hânım nâm-ı diğêr Hânım Hâtûn binti'l-merhûm Edebalı ba-nazar-ı İznîkî ve basar-ı sebîle tevfiği ve tevsîk-i Mennân-ı Hâdî tarîki olup mürûr-ı leyâlî-i eyyâm ile avâ'id-i müte'ebbide ve kürûr-i a'vâm ile müteceddide ve memâtından sonra âsar-ı munkatî' olmayan vakf-ı tesbîl dünyâ ve âhiretine evlâ ve enfa' olduğuna vâkıf olmağın medîne-i Kuds-i şerîfde ahlâs-ı mâl ve etyab-ı menâlınden binâ ve inşâ edip bânîsine intimâ' ile şöhetine binâ'en tahdîd ve tavsîfden müstağnî bir medrese-i şerîf hasbeten lillâhi te'âlâ ve taleben li-merzâtihî *yevme yefirrü'l-mer'ü min ehîhi* ve ihvânihî ve yestezîllü tahte zıllı sadekâtihî sadırîn ve vâridîn ve fukarâ ve tulebâ için vakf-ı sahîh-i mü'ebbed ve habs-i sarîh-i muhalled ile vakf ve habs eyledikten sonra

medrese-i mezbûrenin mesâlihi için silk-i milk-i sahîhinde münselik olan kurâ ve mezârî'den İznik nâhiyesinde vâki' her biri tahdîd ve tavsîfden müstağnî Hasbeyli nâm karyeyi ve Gerede nâhiyesinde vâki' Çayviran ve Avşar ve Kancaaliler ve Mankalar ve Kabaklar ve Geçidler ve Sungurlar ve Dümenler ve Timurceli ve Eycikler nâmûn karyeleri ve Hayrabolu nâhiyesinde vâki' Karagör ve Şalgamlu ve Yörgüçlü nâmûn karyeleri ve Taşabad nâhiyesinde vâki' Belegi ve Keydoğan ve Taroma ve Melal ve Timurtaş ve Kuruçay nâmûn karyeleri ve Sonisa nâhiyesinde vâki' Erak ve Bozyaka ve Yenice nâmûn karyeleri ve Niksar nâhiyesinde vâki' İsmen ve Bidze ve Ladicak ve Bozköy ve Elis ve Kemkez ve Ohtab ve Yaroba ve Morlagan ve Yolaltı ve Dutlu nâmûn karyeleri ve Kuruköprü nâm mezra'ayı cemi' dâhil ve hâric ve enhâr-ı mesîl-i mâ ve tarîk-i menâhici ve âbâr ve tilâl ve cibâl ve eşyâ' ve etbâ' ve levâhikî ve müzâfât-ı merâfikî ve mevâzi'-i büyût ve merâ'ı ve eşcâr ve kürûm ve mezârî'i ile vakf ve habs edip şöyle şart eyledi ki vakf-ı mezbûrun tevliyet ve nezâreti hayâtta oldukça nefis-i nefisesine mahsûsa olup ba'de vefâtihî sulbî oğlu Mahmud Çelebi ibn İbrahim Paşa ibn el-merhûm hayrî'l-milleti ve'd-devleti ve'd-dîn Hayreddin Paşa'ya ve ba'de vefâtihî sulbî oğlu mezkûr Mahmud Çelebi'nin aslah ve evra' ve erşed ebnâsına ve ebnâ-yı ebnâsına neslen ba'de neslin ve karnen ba'de karnin ile'l-inkırâz meşrûta olup vâkîf-ı mezbûre ba'de'l-inkırâz ne'üzü billâhî'l-Meliki'l-Feyyâz aslah utekâsına ve ebnâ-yı utekâsına neslen ba'de neslin ile'l-inkırâz meşrûta olup ba'de'l-inkırâz re'y-i hâkimü's-şer'a müfevvez olup ve evkâf-ı mezbûr üç seneden ziyâde icâr olunmaya ve medrese-i mezbûrede bir ehl-i ilm ve fâdil kimesne müderris ola ve bir kimesne kâtib olup vakf-ı mezbûrun kalil ve kesir harc ve dâhilin tahrîr eyleye ve mücevvidîn-i huffâzdan on beş nefer kimesne her gün vakt-i asrda kelâm-ı kadîm ve mushaf-ı kerîmden her biri tecvîd-i tertîl ile birer cüz-i şerîf tilâvet ve bir kimesne dahi ihlâshân olup beher gün evkât-ı hamsede vâkîfin ruhu için birer ihlâs-ı şerîf kırâ'at ede ve dahi vâkîf-ı mezkûre esbegallâhu ni'amehû aleyh şöyle şart eyledi ki vakf-ı mezkûrun cüz'î ve küllî hâsil olan gallâtından medrese-i mezbûrun ta'mîr ve termîminden fazlasın cüz'î ve küllî her ne kalır ise cihet-i tevliyet ve nezâret ola ve müderrise yevmî altı akçe verile ve medresede sâkin tûlebâyâ senevî yüz yetmiş rûmî ve madrûb gurus verile ve evlâd-ı utekâyâ vezâ'if-i medrese irsâliyye için senevî madrûb yüz kırk beş gurus verile ve kâtibe yevmî üç akçe ve senevî mahrûse-i Bursa kilesiyle bir müdd hinta ve bir müdd şa'îr verile ve Hasbeyli câbisine yevmî iki akçe ve senevî iki müdd buğday ve iki müdd şa'îr verile ve Çayviran câbisine yevmî üç akçe ve üç müdd buğday ve üç müdd şa'îr verile ve Şalgamlu câbisine yevmî dört akçe ve senevî üç müdd buğday verile ve Belegi câbisine yevmî üç akçe ve senevî üç müdd hinta verile ve kırâ'at olunan on beş cüz-i şerîf için yevmî ikişer akçe verile ve hâfız-ı eczâ ve noktacıya yevmî iki akçe verile ve ihlâshâna yevmî on akçe verile ve dahi şöyle şart eyledi ki mürtezika-i mezbûrenin azl ve nasbî mütevellî-i mezbûrun yedinde ola ve eğer galle-i vakf masârif-i mezkûr[e]den ziyâde kalır ise mütevellînin re'yine müfevvez olup her nice murâd eder ise öyle eyleye. Eğer medrese-i mezbûr bi-emri'llâhî'l-Meliki'l-Kadîm harâbe-müşrif olur ise merraten ba'de uhrâ binâ oluna. Eğer sultân ve vezîr ve müderris ve emîr ve müftû ve kâdî ve hâkim ve vâliden her kim ki vakf-ı mezbûrun ibtâl ve tebdiline ve şerâ'it-i kuyûdunun ihmâl ve tahviline sa'y ve kâsd ederse Hakk te'âlâ hazretlerinin ve cümle melâ'ike ve nâsın la'neti onun üzerine olsun. *Fe-men beddelehû ba'de mâ semî'ahû fe-innemâ ismuhû ale'llezîne yübeddilühû inne'llâhe semî'un alîm* ve ecrü'l-vâkîfî alallâhî lâ yudî'u ecra men

ahsene amelen bel yüczî li-küllî hasenetin aşran bedelen sümme hakeme'l-hâkimü min hükkâmî'l-müslimîn bi'l-izni's-sarîhi's-sâdır an a'lâ cenâbı men lehû zâlik şer'an bi-sıhhati hâzihi'l-evkâfi'l-mezkûreti ve masârifihâ alâ vechi'l-muharreri fihî ve eşhede alâ hükmihî cemâ'atün min udûli ve's-sikâti ve erbâbi'l-kabûli ve'l-iltifât fi'l-evâ'ili şehri Ramazâni'l-mübârek fi sene selâse ve selâsîn ve semâne mi'e hâmidîne lillâhi te'âlâ ve musallîne alâ seyyidi'l-mürselîn ve hâtemi'n-nebiyyîn Muhammed ve âlihî ve sahbihî ecma'in et-tayyibîn et-tâhirîn ilâ yevmi'l-haşri ve'd-dîn.

Şehide bi-mazmûni hâze'l-kitâb Mevlânâ Muhyiddîn Muhammed bin Halîl eş-şehîr bi-Hâfız, Şehide bimâ fihî Mevlânâ Muhyiddîn bin Mevlânâ el-merhûm Cüneyd, Şehide bimâ fihî İskender bin Süleymân, Şehide bi-mazmûnihî Muslihuddîn bin el-Hâc Ayas ve ibnühû Muhammed bin Muslihuddîn el-Beypazarî, Şehide bimâ fihî Ali bin Mustafâ el-Kâtib, Şehide bimâ fihî Receb bin Osmân bin Mûsâ, Şehide bimâ fihî Yusuf bin Ahmed, Şehide bimâ fihî Yusuf bin Ali, Şehide bimâ fihî Hamza bin Yakub bi-Akşehrî, Şehide bimâ fihî Sinan bin Hüsâm bin Ali, Şehide bimâ fihî Ahmed bin el-merhûm Muhyiddin, Şehide bimâ fihî Abdullah bin Bahaüddin, Şehide bimâ fihî Yusuf bin Abdulgaffar, Şehide bimâ fihî Hüsâm Bey bin İsmail, Şehide bimâ fihî Şemseddin el-Hâfız, Şehide bimâ fihî Muhammed Bedreddin bin Affan, Şehide bimâ fihî Alemdâr Hoca bin Osman, Şehide bimâ fihî Mustafa bin Numan, Şehide bimâ fihî Süleyman bin Ahmed, Şehide bimâ fihî Halil bin Yusuf, Şehide bimâ fihî Muhammed Ali bin Yakub, Şehide bimâ fihî Ali bin Süleyman Vehbi, Şehide bimâ fihî Kâtibü'l-hurûf Mürsel beğa'llâhu'l-münâhümâ yevme'd-dîn

Ek 2: İsfahan Şah Hatun Vakfiyesi (BOA. TK. GM. d. No. 2146.)

